

A hazai politikatudomány mérlegéhez

Nehéz volna korunk sajátosságát egyetlen általános jegyben summázni, hiszen az számos konkrét jellegzetességből, részjegyből áll össze. Annyi azonban mindenképpen bizonyos, hogy soha az eddigi korok folyamán a politikumnak nem volt a maihoz mérhető jelentősége és szerepe. Aligha lehetne túlzásnak minősíteni azt a gyakori jellemzést, amely szerint korunkban a politikum valósággal „condition humaine”-né lépett elő. Ellenkezőleg, ez ma már olyannyira igaz, hogy még a Victor Hugo-i gondolatról is — az ember politizál, ahogy lélegzik — hovatovább kiderül féligazság-jellege, mégpedig a szónak nemcsak átvitt, hanem közvetlen értelmében is. Sőt napjainkban elsősorban éppen az igazság „másik felére” tevődik át a hangsúly, arra tudniillik, hogy az embernek ahhoz, hogy egyáltalán lélegezhessen, politizálnia kell. Olyan, az emberi lét tényleges alapjait érintő változásokról van tehát szó, amelyek mintegy eleve magukban hordozzák a politika tudományos vizsgálatának, a társadalmi kutatásban a politikatudomány minden oldalú kimunkálásának sürgető parancsát.

Alig néhány esztendő alatt nemcsak mennyiségileg, de tartalmilag is jelentős szakirodalom jött létre. Az átfogó jellegű munkák sorát Kallós Miklósnak a politikai tudatról írott munkája nyitotta meg (*Conștiința politică*. București, 1968), amely mintegy előkészítette a talajt a hazai politikatudomány önálló, eredményes műveléséhez. Ezt követte 1970-ben egy döntő jelentőségű munka, Ovidiu Trăsnea-nak a politikatudomány történetét és episztemológiai problémáit felvázoló könyve, amely úgyszólván megvetette a hazai politológiai kutatás alapjait (*Știința politică*. București, 1970). A nagyobb lélegzetű művek közül feltétlenül említést érdemel még Marin Voiculescunak a politikai tanok történetét tárgyaló könyve (*Istoria doctriinelor politice*. București, 1970), valamint Aneta Busuioacnak a politikum és a társadalmi rendszer működése közötti összefüggést vizsgáló munkája (*Politicul și conducerea societății*. București, 1973). Ugyancsak ebbe a felsorolásba kívánkozik a *Teorie și metodă în științele sociale* című, a hazai társadalomtudományok fejlődésében fontos szerepet betöltő sorozat legújabb, kilencedik kötete is, amely O. Trăsnea szerkesztésében betekintést kíván nyújtani — egy tanulmánygyűjtemény lehetőségeihez mérten — a hazai politikatudomány műhelyébe (*Studii de știință politică*. București, 1973).

Persze a többé-kevésbé monografikus igényű munkákon túl a hazai politológia elméleti és módszertani kimunkálásában jelentős szerepet játszik az a nagyszámú tanulmány, amely az utóbbi évtizedben akár önálló füzet alakjában (pl. O. Trăsnea: *Curențe și orientări în politologia contemporană*), akár gyűjteményes kötetben (pl. *Politică, știință, conducere*. Cluj, 1972), akár pedig a *Revista de filozofie*, a *Lupta de clasă*, illetve *Era socialistă*, az *Anale de istorie*, *Viitorul so-*

cial és más folyóiratok hasábjain között cikkek formájában látott napvilágot. Érdemes megjegyezni például, hogy a felsőoktatásügyi folyóirat mellékleteként megjelenő *Forum, științe sociale* című időszaki kiadvány, amely ma már jelentős tényező a hazai társadalomtudományi kutatás ösztönzésében és népszerűsítésében, külön számot szentelt e kérdéseknek.

Terjedelmes névsor kerekedne ki, ha számba vennénk mindazokat, akik valamennyire is tudományos igénnyel politológiai szakproblémákkal foglalkoznak. Am ha nem is törekedhetünk teljességre, az eddigi felsorolást legalább három névvel ki kell még egészítenünk. Mindenekelőtt Ion Ceterchit kell kiemelni, aki mind elméleti, mind szervezeti munkásságával, O. Trásnea mellett, úttörő szerepet vállalt, Valter Roman és Silviu Brucan neve pedig ugyancsak elválaszthatatlanul összefonódott a romániai politológia létrejöttéért kifejtett szervezői, illetve elméleti munkássággal.

Az egész folyamatot szerencsésen elősegítette az a tudományszervezői tevékenység, amelynek eredményeként a hazai marxista politikatudomány kimunkálását célzó mozgalom intézményes formát kapott, s ez lehetővé tette a rendelkezésre álló eszközök és erőfeszítések egybehangolását, tervszerű összpontosítását a döntő cél irányában. Már 1968 márciusában megalakult az Asociația Română de Știința Politică, amely még ugyanazon év szeptemberében tagja lett az AISP-nek. Ezzel párhuzamosan megfelelő szervezeti keretet kapott a politikatudományi ismeretek szakosított oktatása, többek között a Ștefan Gheorghiu Társadalomtudományi Akadémián létesített filozófiai és politikatudományi karon. Igen fontos állomást jelentett a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiájának életre hívása 1970 februárjában, annál is inkább, mivel az Akadémia keretében létrehozott politikatudományi osztály révén a kutatás országos méretű, részleteiben is kidolgozott tudományos programot és a megvalósításához szükséges anyagi eszközöket kapott. A legmagasabb fokon biztosított, átfogó jellegű intézményes forma lehetővé tette az olyan problémák kiemelt jelentőségű vizsgálatát is, amelyek — hazánk sajátos helyzetéből eredően — a társadalmi-politikai lét egészében hangsúlyozott figyelmet érdemelnek és követelnek. E követelmény jegyében született többek között az Institutul de Științe Politice și de Studiere a Problemei Naționale, amelynek konkrét kutatói tevékenysége a társadalmi-politikai viszonyok egyik igen jelentős területét öleli fel.

Eredményeivel a hazai politológia viszonylag korán nemzetközi viszonylatban is elismerést vívott ki. Része volt ebben annak a tevékenységnek, amelyet a romániai politológiai mozgalom a politikatudomány nemzetközi szövetségének tagjaként a megalakulásától számított alig fél évtized alatt kifejtett. Ezt példázza politikatudományunk képviselőinek részvétele mind a Münchenben 1970-ben megtartott VIII., mind pedig a múlt év őszén Montrealban megrendezett IX. politikatudományi világkongresszuson. Mindkettő kiváló alkalmat kínált arra, hogy az ülészakokon előterjesztett 13 közleményükkel bizonyosságot tegyenek a politológiai szakproblémák marxista szellemű megközelítésének tudományos értékéről. De ezen túlmenően politikatudományi szövetségünk közvetlenül is bekapcsolódott a nemzetközi fórum állandó munkájába, többek között azáltal is, hogy társrendezői szerepet vállalt az AISP 1972. évi bukaresti kerekasztal-értekezletének lebonyolításában. Már maga az a körülmény, hogy alig három és fél évvel a romániai szövetség megalakulása után, a nemzetközi fórum fővárosunkat választotta a minden évben megrendezésre kerülő kerekasztal-értekezlet székhelyéül, a hazai politológia növekvő nemzetközi tekintélyének tanújele. Egyébként újabb bizonyítékot szolgáltatott erről az AISP vezető tanácsának a montreali világkongresszuson előter-

jesztett jelentése, amely külön kiemelte a román szövetség érdemét a kerekasztal-értekezlet sikeres megrendezésében. Tegyük mindehhez hozzá, hogy Ion Ceterchinek, a Romániai Politikatudományi Szövetség főtitkárnak az AISP végrehajtó bizottságába történt beválasztása elismerőleg nyugtázza a romániai politológiai mozgalom nemzetközi viszonylatban kivívott rangját.

*

Önálló státusának elismertetése, hivatalos szaktudományként való bejegyzése — bármennyire perdöntő jelentőségű mozzanat is — a politológia ontológiai és episztemológiai emancipációjának útján csupán az első lépésnek számít. Az önállóság összehasonlíthatatlanul fáradságosabb, bonyolultabb része csak ezután következik. A politikatudomány igazában nem állhat saját lábára mindaddig, amíg ki nem munkálja a maga önálló fogalomrendszerét, módszertanát.

„A politikatudomány — O. Trăsnea meghatározása szerint — az az önálló szakdiszciplína, amely a politikumnak mint komplex, de ugyanakkor sajátos társadalmi jelenségnek a keletkezését, lényegét és fejlődési törvényszerűségét tanulmányozza.“ (259.) Ha filozofikusan akarnók magunkat kifejezni, azt kellene mondanunk, hogy a politológiának a tárgya a „politikumnak mint politikumnak“ a vizsgálata. Pontosabban szólva, a politikum lényegi jegyeinek a kihámozása és azonosítása most már olyan szaktudományos elemzést igényel, amely a politikumot a többi társadalmi jelenségtől vagy viszonytól eltérő, különös mivoltában ragadja meg, hogy belső törvényszerűseibe tényleges betekintést nyújtson. Csakhogy ez a követelmény már önmagában aktivizálódó vitagócnak bizonyul, annál is inkább, mivel szaktudományos egyértelműséget sürgető határozottságával, akarva-akaratlan, mintegy kiugratja a terminussal kapcsolat kétértelműségeket, bizonytalanságokat, kérdőjeleket. Sokatmondóan jelzik ezt azok a véleménykülönbségek, eltérő álláspontok, amelyek éppen az utóbbi időben a felsorolt tanulmányokban a politikum sajátos mibenlétének elemzése kapcsán napvilágra kerültek. Nos, hiba volna mindebben, elhamarkodottan, a próbálkozás kilátástalanságát látni, és ezen a címen abbahagyni a vitát. Ellenkezőleg, éppen azt a konklúziót kell belőle levonni, hogy a fogalmak kikristályosításában még sok a tennivaló.

A szigorú tudományos igény mindenekelőtt arra kötelez, hogy kritikailag újraelemezzük és hitelesen ellenőrizzük mindazt, amit a történelmi-materialista felfogás nevében — és számlájára — a filozófiai, illetve társadalompolitikai szakirodalom korábban felhalmozott. Ez a feladat távolról sem könnyű, mivel — különösen a dogmatikus szemlélet befolyására — számos eszmei torzulás, belemagyarázás, téves vagy leegyszerűsítő értelmezés, pontatlanság nehezítette meg, illetve tette szinte lehetetlenné az eredeti marxi—lenini felfogás felidézését. Am e feladat igazi bonyolultsága voltaképpen abból következik, hogy a hitelesség számonkérése egyben a korszerűség igényének maradéktalan teljesítését kell hogy szolgálja. Egyrészt el kell végezni — még hozzá szigorú alapossággal — az eddigi értékeléseket, válaszokat módosító, kiigazító, kiegészítő, részeredmények kritikai számbavételét. Erre hívja fel a figyelmet, többek között, Silviu Brucannak Trăsnea könyvéről írott recenziója (*Lupta de clasă*, 1970. 12.). Érvelése annál is inkább figyelmet érdemlő, mivel az utóbbi időben végzett antropológiai kutatásoknak azokra az eredményeire hivatkozik, amelyek tanúsága szerint — az ismert engelsi megállapítástól bizonyos mértékig eltérően — bármely ősi társadalomban — ha évezredek át fennmarad — megvannak a tekintély s hatalom megszervezésének és elosztásának meghatározott formái, még az osztályok teljes elkülönülésének és az állam létrejöttének folyamata előtt.

Másfelől a korszerűség megköveteli a napjaink valamennyi számottevő politikai irányzatával való rendszeres és igényes eszmei konfrontációt. Az ilyen vitázó szembesülés megkerülhetetlen tudományos követelmény, hisz csak ebben a dialógusban ismerheti fel a marxista politikatudomány elméleti és módszertani gyöngeségeit, ellenőrizheti korigényű kiteljesedését. O. Trăsnea alapvető munkája, a *Teorie și metodă în științele sociale* sorozat politikatudományi kötetének tanulmányai, A. Busuioc könyve, valamint a *Revista de filozofie* és a *Viitorul social* hasábjain közölt cikkek jó része mind-mind arról tanúskodik, hogy a hazai politikai szakirodalom kibontakozását — egyebek között — éppen a termékeny dialógusra való tudatos törekvés határozza meg. Legalábbis részben ezzel magyarázható az a fokozott elméleti érzékenység, amellyel viszonylag még fiatal szakirodalmunk a politikum és szerepe eddigi értelmezésének elégtelenségeire lépésről lépésre reagál.

Miként a vitából, illetve az eszmecsereből kiderül, mindenekelőtt a politikum önálló létszféra-mivoltának a problémája sürget a korábbinál alaposabb, sokoldalúbb tanulmányozást, árnyaltabb, igényesebb megközelítést. Jóllehet a kérdés még távolról sem lezárt, a vizsgálódásnak és az álláspontok egybevetésének eddigi eredményeiből már kihámozható néhány figyelemreméltó gondolat. Elsőként azt a következtetést kell kiemelni, hogy nem szabad feltétlenül egyenlőségi jelet tenni a politikumnak mint létszférának az önállósága és a politikum lényegének a kérdése közé. Bár szervesen összefüggnek, a két kérdés egybemosása, akarva-akaratlan, számos téves konklúzióra adhat alkalmat, amint azt, többek között, a politikumnak egyértelműen az elidegenedettségek szférájával való azonosítása is példázza. Ez a szemlélet egy kalap alá veszi a sajátosan önálló létszféra kérdését a tevékenység feltételeinek a termelők feletti uralmával, holott az utóbbi csupán meghatározott történelmi forma az előbbihez képest, amely a társadalmi mivoltból eredő szükségszerű tartalmat fémjelzi. Másfelől ebben az önállóság kérdését egyértelműen a lényeggel egybemosó szemléletben éppen az sikkad el, ami a legfontosabb, hogy tudniillik az önállóság nem valamiféle „különlényegűséget“ jelöl, hanem ellenkezőleg, szervesen összefügg a társadalmiság egyik alapvető specifikumával, azzal, hogy itt a mozgás a történelmileg meglevő, objektív lehetőségek között választó, céltudatos emberi cselekvés révén valósul meg.

Minthogy a politikum a kifejezetten felépítményi, meghatározott célt követő tevékenységgel függ össze, a társadalmi mozgásban szubjektív mozzanat érvényesülését fejezi ki, joggal felmerül e jelenség objektivitásának kérdése. Ez már azért is elvi jelentőségű probléma, mivel végső soron tudományról csak ott és annyiban lehet szó, ahol és amennyiben a kutatásnak ténylegesen objektív realitással van dolga. Elegendő csupán a már említett Forum-kiadvány, de főleg a *Teorie și metodă în științele sociale* sorozat politikatudományi kötetében összegyűjtött tanulmányokba belelapozni, hogy ráeszméljünk e kérdés összetettségére, sokrétűségére. Így cseppet sem meglepő, hogy az egyéni válaszkérés annyira széles skálájú: kezdve a politikai érdekviszonyok objektív struktúra-mivoltának a kimutatásától, egészen a politikának mint szubjektív tevékenységnek és a politikumnak mint objektív jelenségnek a megkülönböztetéséig.

Talán az egyik csakugyan újszerű, közvetlenül vagy közvetve termékenynek ígérkező és egyszersmind a legtöbb vitaalkalmat szülő próbálkozás a politikum lényegének és szerepének a modern rendszerelmélet álláspontjáról történő megközelítése. Abban ma már úgyszólván valamennyi hazai szerző egyetért, hogy a politikumot a maga különös mivoltában csak a társadalomnak mint rendszer-egésznek a perspektívájából lehet és kell megragadni. Am a kérdéssel foglalkozó

írók jó része (gondolunk itt O. Trásnea, S. Brucan és mások cikkeire) óvatosságra és fenntartásra int azzal a — különösen az amerikai politológiában jelentkező — igénnyel szemben, amely abszolút magyarázó elvvé kívánja emelni a politikum értelmezésében az általános rendszerelméletől, illetve a kibernetikától közvetlenül kölcsönvett fogalmakat, módszereket. O. Trásnea például a jelenkori fő politikatudományi irányzatok számbavétele során (*Revista de filozofie*, 1971. 1.) éles szemmel fedi fel és bírálja a strukturalista funkcionálismodellen, illetve a kibernetikai modellen alapuló magyarázat önkényességeit, egyoldalúságait. Persze, ez az elmarasztalás nem magának az elgondolásnak, nem a korszerű tudományos eredmények, módszerek felhasználására irányuló igénynek szól, hanem azoknak, a kérdés elméleti lényegét megkerülő technicista megoldásoknak, amelyeket e törekvés fő nyugati szószólói, David Easton, Morton Kaplan, Karl Deutsch és mások kínálnak. A politikatudományi kötetben, de a már felsorolt folyóiratok hasábjain is találunk olyan tanulmányokat, amelyek az önkényes megoldás okainak bíráló elemzése alapján marxi állásponton próbálják hasznosítani a rendszerelmélet és a kibernetika kínálta új heurisztikai és módszertani lehetőségeket.

A legmerészebb lépésre a jelzett irányban A. Busuioc vállalkozik, aki könyvében kísérletet tesz arra, hogy a politikumot a társadalmi rendszer központi vezetésének integrált és integráló funkciót betölteni hivatott alrendszereként írja le. Okvetlenül igazat kell adni a szerzőnek abban, hogy a társadalom rendszermivolta elképzelhetetlen szervezői tevékenység nélkül, és hogy a politikum mint sajátosan társadalmi jelenség mindenekelőtt éppen ehhez a tevékenységhez kapcsolódik. Kérdés azonban, hogy mennyiben indokolt ezt a funkciót történelmileg kialakult formájával azonosítani. Vajon jogos-e és tudományosan egyáltalán megengedhető-e a politikumot közvetlenül a rendszerlétből levezetni, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az élő organizmus, az egész szerves világ ugyancsak önszabályozó, dinamikus rendszert alkot. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Marx jellemzése szerint a társadalom egyetemes rendszerré formálódása csak a tőkés termelési viszonyok talaján ment — és mehetett — végbe. „*Dologi* függőségre alapozott személyi függetlenség — írta Marx — ez a második nagy forma, amelyben először alakul ki az általános társadalmi anyagcserének, az egyetemes vonatkozásoknak, minden oldalú szükségleteknek és egyetemes képességeknek egy rendszere.“ (*Marx—Engels Művei*. 46/I. 75.) Nos, éppen ezen a fokon kerülhetett sor a szigorúan gazdasági és szigorúan politikai szféra kölcsönös elhatárolódására, ami félreérthetetlenül arra utal, hogy történelmileg lehetségessé és gyakorlatilag tényné vált a közvetlen lét objektív társadalmiságának és a társadalmiság *mikéntje* kérdésének az összrendszer szintjén történő elkülönülése. Ezzel kiderül, hogy a politikum a rendszert mint egészet érintő társadalmi viszony, amelynek sajátossága éppen abból ered, hogy szükségképpen magában hordozza a közösség társadalmi léte *mikéntjének*, a rendszermozgás irányának, a történelmi célnak a kérdőjelét.

Sztrányiczki Gábor